

SHE'RIY SAN'ATLARNING LINGVISTIK TASNIFI VA ULARNING DARSLIKlardagi AKS ETISH AN'ANALARI

Negmatova Dilafruz Xusanovna

Samarqand davlat pedagogika institute tayanch doktorant

dilafruznegmatova2908@gmail.com

Negmatova Gulnoz Xusanovna

Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligi ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari

agentligi tizimidagi Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada she'riy san'atlarning lingvistik tasnifi va maktab adabiyot darsliklarida ularning qanday aks etishi lingvistik tahlillar asosida o'rganiladi. Tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim maktablarining adabiyot darsliklarida badiiy san'atlarning berilish tahlil qilinadi. She'riy san'atlarning lisoniy sathlarda namoyon bo'lishi va ularning darsliklardagi metodik izchilligi ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: she'riy san'at, lingvistika, tasnif, darsliklar, metafora, epitet, takror, maktab adabiyoti, o'quv-metodik tavsiyalar.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПОЭТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ТРАДИЦИИ ИХ ОТРАЖЕНИЯ В УЧЕБНИКАХ

Негматова Дилафруз Хусановна

*базовый докторант Самаркандского государственного педагогического
института*

Негматова Гульноз Хусановна

*учитель родного языка и литературы творческой школы имени Абдуллы Кадыри,
входящей в систему специализированных образовательных учреждений
Агентства Министерства дошкольного и школьного образования*

***Аннотация.** В данной статье на основе лингвистического анализа исследуется классификация поэтических средств и особенности их отражения в школьных учебниках литературы. В ходе исследования анализируется представление художественных средств в учебниках литературы для общеобразовательных школ. Освещаются проявления поэтических средств на различных языковых уровнях, а также их методическая последовательность в учебниках с научно-теоретической точки зрения.*

***Ключевые слова:** поэтические средства, лингвистика, классификация, учебники, метафора, эпитет, повтор, школьная литература, учебно-методические рекомендации.*

LINGUISTIC CLASSIFICATION OF POETIC DEVICES AND TRADITIONS OF THEIR REPRESENTATION IN TEXTBOOKS

Negmatova Dilafruz Khusanovna

Doctoral researcher at Samarkand State Pedagogical Institute

Negmatova Gulnoz Khusanovna

Teacher of native language and literature at the Abdulla Qodiriy Creative School under the Agency for Specialized Educational Institutions of the Ministry of Preschool and School Education

***Abstract.** This article examines the linguistic classification of poetic devices and their representation in school literature textbooks based on linguistic analysis. The study analyzes how artistic devices are presented in literature textbooks for general secondary education. It also highlights the manifestation of poetic devices at different linguistic levels and their methodological consistency in textbooks from a scientific and theoretical perspective.*

***Keywords:** poetic devices, linguistics, classification, textbooks, metaphor, epithet, repetition, school literature, methodological recommendations.*

Adabiyot soʻz sanʼati ekanligi haqidagi haqiqat juda qadim zamonlardan beri takrorlanib kelinadi. Demakki, adabiyotning bosh unsuri— til. [3, 99 b.]; Til — inson tafakkurining mahsuli boʻlish bilan birga, badiiy ijodning birlamchi materiali. Oddiy soʻzlashuv nutqida soʻz, asosan, axborot etkazish (kommunikativ) vazifasini bajarsa, adabiyotda uning vazifasi estetik taʼsir koʻrsatishga koʻchadi. Abdulla Avloniy oʻzining “Sanoye nafisa” maqolasida inson oʻz his-tuygʻularini kelgusi avlodga etkazish maqsadida turli usullardan foydalanganligi taʼkidlaydi. Ular tabiat manzaralaridan mutaassir boʻlgan hollarida oʻz hissiyotlarini toshlarga tasvirlanganlar, bu bilan toʻxtab qolmasdan uzoq erlarda yashovchi oʻrtoqlariga oʻzlarining turmush tarzi, hissiyotlarini, orzu-armonlarini shodlik va qaygʻulik kunlarini sheʼrlar, ashulalar orqali izhor qilishgan. [3, 53b.]; Bu jarayonda taʼsirchanlikni oshirish uchun tilning turli tasvir vositalaridan foydalanishgan.

Bugungi kunning maqsadi oʻquvchiga ijodkor tomonidan yaratilgan asarning mazmunini shunchaki tahlil qilish emas, balki lisoniy tahlil orqali soʻzning qudratini anglatishdir. Adabiyotning birinchi unsuri boʻlgan tilni tahlil qilmasdan turib, matnning gʻoyaviy boyligi, va badiiy qiymatini belgilash qiyin. Shoir niyatini oʻquvchiga etkazuvchi vosita, muallifning tuygʻular olami haqida tasavvur beruvchi manba, shoir koʻnglini kitobxon zavqi bilan bogʻlovchi maʼnaviy rishta sheʼriy sanʼatdir. [1,220 b.];

Sheʼriy sanʼatlar nafaqat adabiy tushuncha, balki tilning ekspressiv imkoniyatlarini namoyon etuvchi lisoniy hodisadir. Bugungi kunda darsliklarda sheʼriy sanʼatlarni oʻqitishda anʼanaviylik va zamonaviy lingvistik yondashuvlar oʻrtasidagi mutanosiblikni taʼminlash dolzarb masalalardan biri boʻlib qolmoqda.

Lingvistik yondashuvga koʻra, sheʼriy sanʼatlar til birliklarining noodatiy, estetik maqsadga yoʻnaltirilgan qoʻllanishi natijasida yuzaga keladi. Ular fonetik, leksik, morfologik va sintaktik. [2,8 b.]; sathlarda amalga oshib, badiiy matnning koʻpqatlamli tuzilishini taʼminlaydi.

Fonetik sanʼatlar nutq tovushlarining takrori va ohang uygʻunligiga asoslanadi. Ular sheʼriy matnning musiqiyli va ritmik tuzilishini shakllantiradi. Ushbu guruhga alliteratsiya, assonans, qofiya, radif kabi hodisalar kiradi. Mazkur sanʼatlar semantik yukdan koʻra, fonetik-ekspressiv funksiyani ustuvor bajaradi.

Leksik-semantik tahlillar metafora, metonimiya, tashbeh va ramziy birliklarning semantik ko'chishlar orqali yangi ma'no qatlamlarini yuzaga keltirishda etakchi rol o'ynashini ko'rsatadi. Ushbu vositalar badiiy matnning konseptual strukturasi shakllantirib, muallifning individual uslubini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi, ammo bu turdagi she'riy san'atlar darsliklarda ko'pincha tavsifiy shaklda berilib, ularning lingvistik mexanizmlari etarli darajada ochib berilmaydi. Leksik-semantik san'atlar so'z ma'nosining ko'chishi, kengayishi yoki qarama-qarshiligi asosida yuzaga keladi. Tashbeh, istiora, antiteza kabi san'atlar aynan shu sathda shakllanadi. Ular obrazlilikni kuchaytirish bilan birga, matnning semantik qatlamini boyitadi.

Morfologik darajadagi poetik vositalar tahlili shakl va affikslarning stilistik imkoniyatlari she'riy nutqda faol qo'llaniladi. Fe'l zamonlari, nisbat shakllari va affiks variantlarning ekspressiv yuklama hosil qilishdagi roli mavjud bo'lsa-da, ushbu hodisalar darsliklarda mustaqil lingvistik birlik sifatida deyarli yoritilmagan. Sintaktik darajadagi natijalar parallelizm, inversiya va takror kabi konstruksiyalar she'riy matnning mantiqiy va ritmik tashkil etilishida muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Bu konstruksiyalar matnning dinamikasini belgilab, semantik urg'ularni kuchaytiradi. Grammatik-sintaktik san'atlar gap tuzilishi va shakliy takror bilan bog'liq bo'lib, ular matnning struktural yaxlitligini ta'minlaydi. Anafora, epifora, parallelizm, inversiya kabi san'atlar sintaktik birliklarning stilistik imkoniyatlarini namoyon etadi. Kontent – tahlil natijalariga ko'ra, umumiy o'rta ta'lim darsliklarida she'riy san'atlarning taqdimoti, asosan, an'anaviy poetik tasnifga asoslangan.

Darsliklarda she'riy san'atlarning lingvistik sathlar bo'yicha taqsimoti:

Lingvistik sath	Asosiy she'riy san'atlar	Darsliklarda berilish darajasi
Fonetik	Alliteratsiya, assonans, kitobat	5-sinf
Leksik-semantik	Metafora, metonimiya, tashbeh, tazod	10-11-sinf
Morfologik	Affiks stilistika, shakl variantlari: Mukarrar, ishtiyoq, istixroj	6-7-sinf
Sintaktik	Parallelizm, inversiya, takror, Anafora, epifora, parallelizm, inversiya	8-9-sinf

Xulosa. Lingvistik tasnifga asoslangan yondashuvlar poetik vositalarning funksional imkoniyatlarini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi. Bunday yondashuvlarda she'riy san'atlar fonetik, semantik va sintaktik mexanizmlar orqali izohlanib, o'quvchi tomonidan ongli ravishda o'zlashtiriladi. Adabiyot darsliklarda ushbu tajribani joriy etish ta'lim samaradorligini oshirishi mumkin.

Lingvistik tasnif asosida ishlab chiqilgan yondashuv poetik vositalarning nafaqat badiiy, balki kommunikativ va kognitiv funksiyalarini ham yoritishga imkon beradi. Bu esa o'quvchilarda badiiy matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poetikasi manbalari, 2008-yil, - T.: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi", 427 b.
2. Lapasov J., "Badiiy matn va lisoniy tahlil", 1995-yil, - T.: "O'qituvchi" 87b.
3. To'xliyev B., Adabiyot(Majmua), 2010-yil, - T: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 688 b.
4. Yo'ldoshev M., Muhammedova S., Saparniyazova M. Matn lingvistikasi: O'quv qo'llanma, 2021, - T: "Ishonchli hamkor", 220b.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Adabiyot fanidan namunaviy o'quv dasturlari va darsliklari. – Toshkent. 2020.
<https://www.uzedu.uz>